

Тимкова В. А.

(Вінницького національного аграрного університету)

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ УСНОГО І ПИСЕМНОГО ДІЛОВОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО АГРАРНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

В статье рассмотрено необходимость формирования специальной деловой речи, которая должна стать динамичной системой знаний, что приобретают студенты высших аграрных учебных заведений, повышения культурного уровня будущей украинской аграрной интеллигенции.

The requirement in formation the culture of professional business language to be the dynamic system of knowledge that the students of higher agricultural educational establishments are supposed to acquire as well as increasing the cultural level of future Ukrainian agricultural intelligentsia are considered in the article.

Вступ

Метою статті є проблеми формування культури усного і писемного українського ділового мовлення, що має стати динамічною системою знань, яких набувають студенти у процесі пізнання економічних законів розвитку, вивчення специфіки тих галузей виробництва, в яких вони працюватимуть. Мовний курс забезпечує підвищення рівня культури усного і писемного ділового мовлення майбутніх фахівців будь-якої галузі, оволодіння діловою лексикою, діловою термінологією та використання мовного інструментарію у практичній діяльності.

Постановка проблеми

Реформування мовної освіти зумовлює кардинальні зміни у змісті, структурі і технології навчання мови, потребу у формуванні культури фахового ділового мовлення студентів вищих аграрних закладів освіти, у створенні теоретичної і практичної моделі підготовки фахівців різних галузей до трудової діяльності.

Аналіз останніх досліджень

Науково-методичним підґрунтям у розв'язанні цієї проблеми є дослідження вітчизняних методистів О. Біляєва, М.Вашуленка, М. Стельмаховича, М. Пентилюк, Л. Скуратівського та ін.

Закон про мови в Україні, Декларація про державний суверенітет України, Конституція України – документи, що утворюють державність української мови, у зв'язку з чим питання культури ділового мовлення набувають особливої ваги, адже українська мова не зможе стати офіційною мовою України, доки діловий стиль не стане стилем державного, політичного, господарського життя.

Виклад основного матеріалу

Потребу вивчення мовного курсу у вищій школі сьогодні пояснюють по-різному, суперечливо трактується зміст навчальної дисципліни, навчальних програм та методичні засади викладання практичного курсу (Л. Мацько, Л. Савченко, Я. Януш, Л. Паламар та ін.).

Одним з найефективніших методів підвищення як культури ділового мовлення, так і рівня кваліфікації майбутніх фахівців, є організація імітаційно-рольових ігор, ділових ситуацій, які ми широко застосовуємо як під час вивчення мови ділових паперів, так і створення умов, наближених до майбутньої виробничої діяльності студентів.

Діалогічні, полілогічні, імітаційно-рольові ігри доповнюють систему пізнавально-проблемних завдань до кожного навчального модуля, виконуючи важливу функцію розвивального навчання, вільного спілкування на задану тему, пов'язану з майбутнім фахом.

Кредитно-модульна система організації навчального процесу дає змогу застосовувати різні нестандартні форми практичної роботи, створювати і досліджувати нові технології навчання (рольові, ділові ігри, конкурси, монологи, діалоги тощо). Використовуємо вправи, що включають лінгвістичний експеримент, моделювання, переклад, редагування, синонімічні, паронімічні заміни, розширення, згортання текстів документів, ділових текстів.

Потребу у формуванні культури ділового мовлення, що є складовою частиною загальної культури суспільства має задовольнити курс “Українське ділове мовлення”, головне завдання якого – сформувати свідоме ставлення студентів до мовної діяльності через складну систему ділової документації як засобу впливу на ділові відносини між суб’єктами підприємницької діяльності, аудиторських податкових служб, фермерських орендних господарств; документів як засобу відображення змін у системі економіки, господарського життя, появи нових виробничих структур відповідно до вимог часу.

На жаль, дисципліна “Українська мова (за професійним спрямуванням)” читається лише на першому курсі. Про яку фахову мову можна говорити, якщо на першому курсі студенти ще не до кінця усвідомили свій вибір? І про яку мовну стратегію можна стверджувати, коли аудиторних годин всього 30? На першому курсі студентів необхідно вчити найелементарнішої культури мови, бо всі чомусь кажуть: *включаємо і виключаємо, вірно пишемо, вірно відповідаємо, на сьогоднішній день, приймаємо участь, крутиться голова, завідуючий кафедрою, слідуюче питання, ми рахуємо, що...* тощо. Мова потребує пильного ока. Запровадження Болонського процесу не повинне призвести до бездумного скорочення блоку гуманітарних дисциплін. Варто залишити на першому курсі навчальну дисципліну “Українська мова”, що опиралася б на шкільну програму, а не дублювала її. Для магістрантів необхідно ввести курс “Культура професійного спілкування”, чи “Українське ділове мовлення”, виділивши два кредити, що завершуватимуться складанням іспиту, порівнявши його до державного. Слова завжди сміливіші за справи, тому треба їх втілювати в життя.

Згадаймо відомий вислів, який приписують Сократові: «Заговори, щоб я тебе побачив» свідчить про те, що високий рівень культури усного, зокрема професійного, мовлення є яскравим свідченням високої загальної культури людини. Видатний український педагог В. Сухомлинський вважав мовну культуру “життєдайним коренем культури розумової, високої, справжньої інтелектуальності” [1, 81]. Боротьба за чистоту усного мовлення, вправність і культуру вислову, за збагачення усного мовлення, за вільне оперування різноманітними словесно-виражальними засобами, боротьба за чіткість, виразність та економність ділової мови – основне завдання, яке ставить сьогодні вища школа перед студентом – майбутнім фахівцем у галузі економіки, банківської справи чи будь-якого іншого фаху. Державний службовець має володіти державною мовою. ВНЗ відповідає не тільки за фахову підготовку випускника, а й за те, як людина говорить, бо так відчувається її рівень грамотності, її освіченості. Наші випускники повинні бути репрезентантами освіченого кола людей, мають входити у своє життя авторитетно.

Однак масове, безсистемне проникнення елементів російської мови в структуру української мови в умовах тривалого нерівноправного їх контактування породило таке явище, як українсько-російський мовний “суржик” – одну з форм українського просторіччя. Як відзначають дослідники, суржик формується на основі двох джерел: 1) з недостатнього чи повного невміння висловлюватися або писати як своєю рідною мовою, так і другою мовою, що паралельно функціонує в мовній практиці; 2) з хибного уявлення, в основі якого теж лежить низький рівень культури, ніби суржик краще передає атмосферу “офіційності”, більш “начальственно” впливає на підлеглих або на слухачів [5].

Суржик настільки усталився в нашому житті, що його іноді називають “третьою мовою”: “Функціонально співвідносячись з українським просторіччям, він мав би бути однією з підсистем української мови... В той же час він не є такою підсистемою, оскільки містить елементи, які не можуть бути зареєстровані в жодному словнику української мови” [4, с. 121].

Явище невмотивованого, нічим не виправданого вживання російських слів замість відповідних українських у розмовній мові людей, які не володіють нормами української літературної мови, відзначається практично в усіх працях зі стилістики та культури української мови, у підручниках та посібниках з української літературної мови. Явище “суржику” критикують у різноманітних мовних колонках і сторінках газет та журналів, у передачах про мову на радіо й телебаченні. Проте воно, на жаль, поки що не виявляє тенденції до зуження.

На сучасному етапі мовна освіченість фахівця будь-якого профілю набуває великого значення в контексті нових завдань, що стоять перед освітянами сьогодні. Головною метою вивчення української мови студентами-аграріями є досягнення практичного володіння мовою, активізація пасивного знання, набутого у середній школі.

У сучасному світі є багато шкіл, центрів, факультетів і кафедр, які займаються проблемами риторики, ораторського мистецтва, ділової комунікації, мистецтва вести полеміку, дискусію тощо. Всесвітньо відомі імена Поля Сопера, Дейла Карнегі та їх послідовників, які формують риторичну культуру політиків, бізнесменів, юристів, рекламних агентів, учителів, акторів. Українську школу мистецтва публічного мовлення представляють сьогодні вчені Г. Сагач, Л. Мацько, Н. Бабич та інші.

Духовний світ людини нерозривно пов'язаний з розвитком її мовних здібностей. Інтелігентне мовлення утверджує етику поведінки, постійне самовдосконалення і самовияв. Концепція фатичної функції мовлення (установка на контакт, взаєморозуміння, взаємоповагу) спрямована на утвердження манери ввічливості, духовне оздоровлення народу. Фатична комунікація має національну специфіку, а також відповідає нормам народної етики. Без дотримання фатичних ритуалів не буде мати успіху дипломатія, ділові перемовини.

Практичне володіння українською мовою передбачає наявність умінь та навичок у різних видах мовної діяльності: аудіювання, читання, переклад, письмо, що дасть можливість:

- а) робити повідомлення та вести бесіду українською мовою з навчальних, суспільно-політичних, наукових та культурно-побутових питань у межах програмної тематики;
- б) читати оригінальну літературу за фахом та перекладати її;
- в) писати реферати, наукові доповіді, робити письмовий та усний переклад, анотації тощо;
- г) оволодіти нормами етики ділового спілкування (об'єктивно фахівець з вищою освітою у перспективі стає лідером, керівником різноманітних виробничих колективів), нормами написання ділових паперів.

Опанування українською мовою та термінологією не тільки підвищує мовну освіченість студентів та сприяє гуманізації певних сфер державного життя, але й підвищує культурний рівень майбутньої української аграрної інтелігенції.

Відсутність стандартизованої термінології призводить до функціонування паралельних ненормативних варіантів, які виникають внаслідок інтерференції російської мови. Ось деякі приклади з лекцій фахівців-економістів: *податок на додану вартість* (замість *податок на додану вартість*), *риночний* (замість *ринковий*), *облагати податком* (замість *оподатковувати*), *добуток* (замість *прибуток*), *відчислення* (замість *відрахування*) тощо.

Використання таких термінів не прикрашає науковий стиль мови, затемнює поняттєвий зміст термінів. Потрібно досконало володіти рідною мовою й уміти користуватися її гнучкістю, неповторністю та багатством виразів. Давно визначено, що живе слово завжди плодотворніше, ніж зображене на папері, воно цілюще діє як на слухача, так і на промовця. Саме собою слово, будучи безсилим, набуває могутності та незборимості. Коли воно сказано вміло, вчасно та широко. Відбору слів частенько заважає “лінь розуму”, вона відмовляється проникати в суть речей і пробивати собі дорогу серед сірості і поверховості.

Наприклад, в українській мові, на відміну від російської *повреждения*, слово має різні значення, залежно від того, про живе чи неживе йдеться. Так, травма живої людини визначається терміном *ушкодження*, а неживої матерії – *пошкодження*. Ще більш показовим є використання слова *заключення* у значенні “висновок”. Доступні україномовні джерела не подають цього терміна взагалі, або лише як “взяття під варту”. Але у відповідь на зауваження студенти заявляють, що чують з уст депутатів Верховної Ради при обговоренні питання стосовно можливостей судово-медичної експертизи. Йдеться, безумовно, про “Висновки експерта”, але ж, але ж... Прикладів таких чимало.

Сьогодні, коли в справі термінологічного словникарства відбувається справжній “бум”, важко часом визначити, яке з пропонувананих видань є “істиною в кінцевій інстанції”, в якому словнику зафіксовано той самий термін-норму, який слід ужити в тексті, скажімо, підручника для вищої школи чи науково-пізнавального видання. Не маючи відповідних теоретичних знань та досвіду, зробити вибір доволі нелегко.

Висновок

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні навчатися диференціювати нормативне і ненормативне слово- та терміновживання, вибирати з низки дублетних форм ту, яка відповідає не лише вимогам семантичної точності, але й стилістичної доречності, граматичної та стилістично правильної сполучуваності. Увага студентів акцентується на складних випадках терміновживання, на явищах багатозначності, варіативності й синонімії, на сучасних проблемах перекладу термінів.

Володіння термінологією державної мови за обраним фахом, науковим та офіційно-діловим стилями мови, новими комп’ютерно-лінгвістичними технологіями, що є основою мовної підготовки кожного фахівця – головна умова становлення наукового потенціалу України.

Література

1. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування: навч. посіб. / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К.: Каравела, 2006. – 352 с.
2. Словник української мови: В 11-ти т. – К., 1970-1980.
3. Селігей П.О. Сучасне термінотворення: симптоми та синдроми / П.О.Селігей // *Мовознавство*. – 2007. – № 3. – С. 48-60.
4. Труб В.М. Суржик як форма просторіччя у ситуації українсько-російської двомовності / В.М. Труб // *Мова і культура: V міжнар. наук. конф.* – К., 1998. – Т. III. – С. 121.
5. Януш Я.В. Мова української класичної драматургії/ Я.В. Януш. – Львів, 1983.